

Lacandon woorden- en begrippenlijst

In deze verklarende woorden- en begrippenlijst worden alle gebruikte Lacandon woorden en begrippen opgesomd die voorkomen in het boek: Een Uitgebreide Etnografie van de Lacandon Maya's van Chiapas, Mexico. Enkele onderwerpen zijn in aparte lijsten opgenomen, zoals gewassen, dieren en verwantschapsterminologie.

<i>aak'alyoom</i>	nachtbloem waaruit <i>Kisin</i> geboren werd
<i>aakä</i>	donker (na zonsondergang)
<i>ah kacho'</i>	papagaai
<i>ah sah k'in</i>	ster van de middag (Venus)
<i>ah sah kab</i>	ster van de ochtend (Venus)
<i>ah tsab</i>	de ratelaar (Plejaden)
<i>ak</i>	schildpad
<i>ak'äbäk</i>	wasbeer, <i>onen</i>
<i>a kax-ik-en</i>	jij wisselt mij (bij de zuidelijke Lacandones)
<i>asab</i>	de ontwaker, mythologisch voorwerp die doden deed herrijzen
<i>a wet man</i>	'je gaat samen met', onzichtbare metgezel
<i>ayim</i>	alligator (ursa minor)
<i>äh eexux</i>	ocelot
<i>äh k'ämäs</i>	termieten
<i>äh kib lu'um</i>	het licht der aarde (marihuana)
<i>äh lumkab</i>	aardse geest die geassocieerd wordt met de regenboog, mythologisch persoon
<i>Äkyantho'</i>	god van de buitenlanders
<i>ba'al ka'an</i>	'dingen in de hemel', sterren
<i>ba'ats</i>	brulaap, <i>onen</i>
<i>ba'ay</i>	netten voor opslag van voedsel
<i>ba'ik u tus</i>	een soort leugen (element van droominterpretatie)
<i>bak nikte'</i>	Plumeria rubra bloem waaruit de goden geboren werden
<i>balché</i>	ceremoniële alcoholische drank
<i>balché chem</i>	kano waarin <i>balché</i> bereidt wordt
<i>balum</i>	jaguar, <i>onen</i>
<i>bat</i>	middenrif
<i>baxa k'uh</i>	speelgoed wierookbrander
<i>bäh-o</i>	broer of zuster bij noordelijke Lacandones (term of reference)
<i>bäxä</i>	soort klopper om de schors van de mahagua boom te bewerken
<i>bis</i>	graankever
<i>bo'ot-ik k'uh</i>	de goden betalen (bedanken voor dienst)
<i>bo'oy</i>	palmsblad (xate)
<i>Ch'äk a wok!</i>	'hak in je voet!', synoniem voor: Breek een been!
<i>ch'ak bil che'</i>	boom kappen (bezoekceremonie van noordelijke Lacandones)
<i>ch'ich'</i>	vliegende dieren (categorie voor vogels)
<i>ch'ikbul</i>	groefsnavelani (<i>Crotophaga sulcirostris</i> , vogelsoort waar niet op gejaagd mag worden)
<i>ch'ilam</i>	dolfijn
<i>ch'och'</i>	zout
<i>ch'upo'</i>	vrouwen, meervoud van <i>ch'up</i> (vrouw)
<i>chak ak'</i>	klimplant

<i>chan</i>	kleine
<i>chankahla</i>	paternosterboon (waar kettingen van gemaakt worden)
<i>chäk balum</i>	poema, <i>onen</i>
<i>chäk hu'un</i>	rood papier (hoofdband van ficusschors)
<i>chäk tulix</i>	rode waterjuffer (de ster Betelgeuse)
<i>chäk wilil</i>	koorts
<i>chäk xok</i>	rode <i>xok</i> , andere naam voor <i>xok</i>
<i>chel</i>	vrouwelijke <i>tulis k'ik'</i> (type rubber figuurtje)
<i>chem</i>	kano
<i>che tuch lu'um</i>	boom aarde navel, plaats waar aarde gecreëerd is en in verbinding staat met de hemel
<i>chi'</i>	mond
<i>chibal hännen</i>	algemene maagpijn
<i>chibal hoh</i>	kiespijn
<i>chibal kan</i>	slangenbeet
<i>chichan</i>	klein, term van zuidelijke Lacandones voor een klein kind
<i>chi' u pam</i>	ruimte tussen de wenkbrauwen
<i>chilu</i>	kwartel, <i>onen</i>
<i>Chi Xokla'</i>	Yaxchilán, letterlijk: Aan de monding van de <i>Xokla'</i> rivier, <i>Chi'</i> betekent 'mondning'.
<i>chok</i>	chilillo bes (giftige bes voor honden)
<i>chukuch nok</i>	lange tunieken, naam voor de zuidelijke Lacandones
<i>chul ha'</i>	ceremoniële <i>ma'ats</i>
<i>chulha'ki</i>	ritueel om goden te vergoeden voor geneesmiddelen
<i>chumuk chun k'in</i>	halve basis zon (1 á 2 uur na zonsopgang)
<i>chumuk nah</i>	halve maan, term voor periode van twee weken
<i>chun luch-t-ik</i>	de basis geven van een drinkkalebass (ritueel om iemand te straffen)
<i>chuxte'</i>	pijl met smalle punt van <i>pahok</i> palm
<i>el el yan ti' / y-el el</i>	'hij zal branden', term voor niet huwbare vrouwen.
<i>es</i>	naam, voor zuidelijk Lacandon meisje, betekenis onbekend
<i>hach bilaan Hachakyum</i>	beeld van de god <i>Hachakyum</i> in Structuur 33 van Yaxchilán
<i>hach k'uuts</i>	echte tabak, sigaren
<i>hach t'an</i>	echte taal, het Lacandon Maya
<i>hach u pixan</i>	de echte ziel (element van droominterpretatie)
<i>hach wah</i>	grote dunne tortilla
<i>hach winik</i>	echte mensen, de Lacandon Maya's
<i>hale</i>	<i>paca</i> , <i>onen</i>
<i>hats bil che'</i>	boom raken (bezoekceremonie van noordelijke Lacandones)
<i>hatska</i>	periode vóór de schemering
<i>Hawo'</i>	mythologisch persoon die de vernietiging van de wereld overleefde
<i>hämäh</i>	kalebass voor <i>balché</i> offer
<i>Hesuklistos</i>	naam die de Lacandones aan Jezus Christus geven
<i>hu'un</i>	schorsstof, papier
<i>huibil hännen</i>	diarree
<i>hunk'uk</i>	arend, <i>onen</i>
<i>huntul winik</i>	andere mensen, naam voor de noordelijke Lacandones
<i>huub</i>	schelp die als trompet gebruikt wordt
<i>huyu'</i>	miniatuur houten lepel voor ceremonie

<i>ik</i>	chili
<i>ik hach pixan</i>	onze echte ziel, (zuidelijke Lacandones)
<i>Ile u k'in tsul weh!</i>	'dat je de blanke zijn dag maar mag zien.' (iemand goede dromen wensen)
<i>in nup</i>	degene die ik ontmoet (uitdrukking voor 'vriend' bij zuidelijke Lacandones)
<i>is wah</i>	tortilla van nieuw maïs
<i>itsin</i>	jongere broer, jongere zuster (term of address)
<i>iximin</i>	junikever
<i>k'ak'il</i>	iets is aan het branden, dermatologische klachten
<i>k'ak chun k'in</i>	vuur basis zon (middag)
<i>k'ambul</i>	sjakohoender (patrijs), <i>onen</i>
<i>k'an</i>	hangmat
<i>k'aw</i>	spreeuw
<i>k'ax</i>	regenwoud
<i>k'axil winik</i>	woud mensen (bijnaam voor de Lacandones)
<i>k'ek'en</i>	wild zwijn, <i>onen</i>
<i>k'ekam</i>	zwarte bij
<i>k'ik'</i>	rubber figuurtjes voor offering
<i>k'ik'el</i>	bloed
<i>k'in</i>	zon, profetie of profeet
<i>k'o'och</i>	boomsoort met fruit en een woord voor de keel
<i>k'oh</i>	bijensoort waarvan de honing traditioneel alleen gebruikt werd voor de <i>balché</i> drank
<i>k'ohol</i>	mannelijke <i>tulis k'ik'</i> (type rubber figuurtje)
<i>k'uch</i>	gesponnen katoendraad
<i>k'uxu</i>	rode verfstof van annatto boom
<i>ka'cho</i>	papegaai, <i>onen</i>
<i>ka'pixan</i>	tweede ziel (noordelijke Lacandones)
<i>Käbäl Xokla'</i>	Palenque, 'beneden de <i>Xokla'</i> [Usumacinta] rivier'
<i>kah</i>	ladino's
<i>kahal</i>	dorp, woonplaats (ook voor huishouden, nederzetting of land)
<i>kahwe'</i>	koffie, afgeleid van het Spaanse café
<i>kan</i>	slang
<i>kanche</i>	laag houten bankje
<i>kax</i>	kip
<i>kaxnak</i>	lendendoek
<i>kaxtlan chem</i>	grote kano (die bij het einde van de wereld gebruikt wordt)
<i>käkow</i>	cacao
<i>kämäch</i>	kaak
<i>käxtik mehin bäh</i>	zoektocht naar jong wild (minnares)
<i>kebatun</i>	kwaadaardige vrouwelijke geesten, mythologisch personen
<i>keh</i>	muilnierhert, <i>onen</i>
<i>ki'i ba'wilik</i>	let op wat je ziet [in je dromen]
<i>ki' wenen tech</i>	slaap wel
<i>kik</i>	oudere zuster (term of address)
<i>kinsik u bäh solaw</i>	soldaten die elkaar doden
<i>kinyah</i>	helderziende krachten (divination)
<i>kisayail</i>	stinkkever
<i>kisin aak'ä</i>	nacht <i>kisin</i> , kwade geesten

<i>kisin pek</i>	duivelse hond (Lacandon scheldwoord)
<i>kitam</i>	gekleurd pecari, <i>onen</i> , gordel van Orion
<i>koh</i>	tand
<i>kol</i>	milpa, maïsveld
<i>kooch ich</i>	groot oog (Venus)
<i>koox (soms kuts)</i>	wilde kalkoen, <i>onen</i>
<i>kun</i>	palmladeren
<i>ku tal ka'an-an</i>	vliegtuig (letterlijk: 'het komt van boven')
<i>kuuk</i>	eekhoorn
<i>ku y-akal lu'um</i>	auto (letterlijk: 'het rijdt over de aarde')
<i>Lacanhá Chansayab</i>	dorp van de zuidelijke Lacandones (let op de spelling met een c)
<i>lak</i>	metgezel, term voor echtgenoot
<i>lakat</i>	bijenwas
<i>lakil k'uh</i>	'komen van de goden', godenkom (wierookbrander)
<i>lak-o</i>	broer of zuster bij noordelijke Lacandones (term of reference)
<i>lak-ob</i>	broer of zuster bij zuidelijke Lacandones (term of reference)
<i>lo'k'in</i>	kannibalen, mythologische personen (trollen)
<i>lokot</i>	bijenwas
<i>Lu'um K'uh</i>	Heilige Wereld, de aarde (tweede laag)
<i>luuch</i>	drinkkalebassen
<i>ma'ats</i>	maïsdrank met water, cacao, chili, honing of suiker
<i>ma'ax</i>	spinaap, <i>onen</i>
<i>ma'in k'at</i>	'ik wil het niet meer'
<i>ma'uts</i>	ziek
<i>mahan kab</i>	honingbij waarvan de honing werd gebruikt voor <i>balché</i> dat niet bestemd was als offer
<i>maktun</i>	wenkbrauwen
<i>mäna'an u tukul</i>	gedachteloos, kinderen onder de zeven jaar
<i>mäna k'in</i>	geen zon (zonsondergang)
<i>me'et</i>	rietstengels die gebruikt worden als mat voor de <i>hämäh</i> of als houder voor de <i>luuch</i>
<i>meek' chähäl</i>	ceremonie waarbij goden bedankt worden voor goede geboorte en kind ceremonieel verteld wordt wat het allemaal moet weten
<i>meek'ul</i>	omarmer, degene die het kind tijdens de <i>meek' chähäl</i> ceremonie vertelt wat het moet weten
<i>mehen kol</i>	huis tuin, kleine tuin voor kwetsbare gewassen
<i>mehen paalal</i>	kleine kinderen, term voor noordelijke Lacandones voor kleine kinderen
<i>mensäbäk</i>	regengod, dorp van de noordelijke Lacandones
<i>Metla'an</i>	andere naam voor de onderwereld, leenwoord uit het Nahuatl (Metlán)
<i>mo'</i>	ara, <i>onen</i>
<i>mo'ak</i>	zaad van de Mexicaanse koraalboom (voor kettingen)
<i>mots che</i>	boom wortels (sterren)
<i>muyal</i>	wolk (<i>muyal</i> en <i>chäk muyal</i> zijn tevens boomsoorten)
<i>na'</i>	moeder (term of address)
<i>na'ahplil</i>	ritueel om goden te vergoeden voor genezing van een ziek persoon of assisteren tijdens geboorte
<i>na'pte</i>	mes van obsidiaan
<i>naach-i winik</i>	'ver weg mensen', naam voor de noordelijke Lacandones

<i>naguas</i>	onderjurk voor vrouwen
<i>nah</i>	huis
<i>Nahá</i>	dorp van de noordelijke Lacandones
<i>nah ek</i>	grote ster (Venus)
<i>Nah Ts'ulu'</i>	de grote jaguar die de wereld zal verslinden
<i>nahwah</i>	rituele tamale
<i>nah xulaab</i>	grote vernietiger (Venus)
<i>ne kisin!</i>	heel duivels (Lacandon scheldwoord)
<i>ne tsoy</i>	uitstekend, zeer goed
<i>ni' ma'ax</i>	apen neus, bijnaam voor honingbij met de naam <i>mahan kab</i>
<i>ni chun k'in</i>	neus basis zon (halverwege de ochtend en halverwege de middag)
<i>Nuxi' Ah Lehibbah</i>	de oude die de mollen ving, mythologisch persoon
<i>ob</i>	geroosterde tortilla (geroosterde <i>hach wah</i>)
<i>och</i>	buidelrat, term voor baby
<i>oh</i>	bamboeachtige rietstelen (<i>carrizo</i>)
<i>ok</i>	blouse
<i>onen</i>	soort clan gebaseerd op diernamen
<i>p'akat</i>	pijl met stompe punt voor vogels en klein wild
<i>pak</i>	vat van klei waar <i>balché</i> in opgeslagen wordt
<i>pak che kol</i>	boomtuin, overgang tussen milpa en regenwoud (letterlijk: 'geplante boom milpa')
<i>patbal wah</i>	tortilla bereidt met de hand in plaats van een blad
<i>patho ak'</i>	oog van hert (zaad voor kettingen)
<i>päkbil wah</i>	maïs chips
<i>pätähche'</i>	mahoniehouten plank om godenkommen op te zetten
<i>pik</i>	rok
<i>pishan</i>	hart
<i>pixan</i>	ziel (noordelijke Lacandones)
<i>pokik u bäh</i>	wierook branden voor zichzelf (ritueel om goden te verzoeken voor goede gezondheid van een familielid)
<i>pom</i>	kopal wierook
<i>poxal</i>	leren tas
<i>puk</i>	wangen
<i>pukte'</i>	boomsoort (wanneer deze is uitgebloed, is het tijd om honing te oogsten)
<i>pulim</i>	zwarte vogel (kleiner dan een spreeuw)
<i>pupuch'</i>	hete saus of specifieke chilipeper
<i>putun t'an</i>	onverstaanbare taal, anders dan het <i>hach t'an</i>
<i>s'ahol</i>	grison, <i>onen</i>
<i>sasi</i>	helder worden (zonsopgang)
<i>sat'ot</i>	longen
<i>säk bel äkyum</i>	witte weg van onze Heer, melkweg
<i>säk ha'</i>	rituele <i>ma'ats</i>
<i>säkpähen</i>	zaden waar kettingen van gemaakt worden
<i>säkpät</i>	deeg in de vorm van een bal waar tortilla's van gemaakt worden
<i>säktsem</i>	ziekte aan de luchtwegen met ophoesten van slijm
<i>sek</i>	vleermuis
<i>sem</i>	borst
<i>shikin</i>	oren

<i>si'pil</i>	zonden
<i>soklum</i>	witte aarde, voormalige woonplaats van <i>Jatate</i> Lacandones (wordt ook wel <i>Sökrum</i> genoemd)
<i>solaw</i>	soldaat
<i>soto'</i>	maracas
<i>subin</i>	mythologisch dier at op de bodem van de meren leeft
<i>suhuy k'ak'</i>	maagdelijk vuur (bij rituelen)
<i>suk in wilik</i>	ik zie hem vaak (uitdrukking voor 'vriend' van noordelijke Lacandones)
<i>sukun</i>	oudere broer (term of address)
<i>sulak</i>	verlegen
<i>t'a k'in</i>	uitwerpselen van de zon (geld)
<i>t'an-ik k'uh</i>	de goden aanroepen (om een gunst vragen)
<i>t'o'oh</i>	groot
<i>t'o'ohil</i>	de grote, naam voor noordelijke Lacandon leider
<i>tah</i>	dapper, naam voor zuidelijke Lacandon leider
<i>tamen</i>	lever
<i>täka'an u nok'k'ik'</i>	<i>k'ik'</i> met de kleren (type rubber figuurtje)
<i>tet</i>	vader (term of address)
<i>ti'al</i>	zoon, dochter (term of reference)
<i>tikin wah</i>	ritueel om goden te betalen in ruil voor goede gezondheid van een familielid
<i>tono'</i>	mannen, meervoud van <i>ton</i> (man)
<i>ts'ik ma'tsoy</i>	woede, niet goed (uitdrukking voor 'slecht')
<i>ts'iktal</i>	conflict
<i>ts'on</i>	geweer
<i>ts'ul</i>	duif, <i>onen</i>
<i>Ts'ulil K'ax</i>	'baas van het woud'. Mythologische geest, staat ook bekend als El Sombrerón
<i>ts'uts'u</i>	neusbeer, <i>onen</i>
<i>tsem</i>	ziekte aan de luchtwegen
<i>tsem k'ik'el</i>	ziekte aan de luchtwegen met ophoesten van bloed
<i>tsikbal</i>	zielensessie (hevig gesprek)
<i>tsots'eho'</i>	haar
<i>tsukil</i>	maag
<i>tsul</i>	buitenlandse mannen (blanken), 'hij die kan lezen en schrijven'
<i>tsup</i>	agoeti, <i>onen</i>
<i>tu chuk-ah 'och</i>	ze heeft een buidelrat gevangen (zuidelijke Lacandon uitdrukking voor iemand die zwanger is)
<i>tulis k'ik'</i>	type <i>k'ik'</i> (rubber figuurtje)
<i>tunsel</i>	timmermanvogel (de ster Rigel)
<i>tu uts'ah u lak</i>	zijn vrouw is beter
<i>u ba'axal</i>	ze spelen, term voor geslachtsgemeenschap
<i>u boli</i>	zijn betaling (uitdrukking voor 'straf')
<i>u ch'a'ik sutal</i>	'zich schamen' (zie droominterpretatie)
<i>uh</i>	ketting
<i>uhel winik</i>	andere mensen
<i>u ho'ol k'uuts</i>	tabak offer
<i>u ho'ol u bäkel</i>	het hoofd van ons lichaam (ritueel om zich te verzekeren van goede maïs oogst)

<i>u ho'ol wah</i>	tortilla offer
<i>u k'in</i>	zijn voorspelling (element van droominterpretatie)
<i>U Ka'ani Ch'om</i>	de Hemel van de Gieren (derde laag)
<i>U Ka'ani Chembel K'uh</i>	de Hemel van de lagere Goden (zesde en hoogste laag)
<i>U Ka'ani K'akoch</i>	de Hemel van <i>K'akoch</i> (vijfde laag)
<i>U Ka'ani K'uh</i>	de Hemel van de Hemelse Goden (vierde laag)
<i>u k'anche'k'uh</i>	het bankje van de god (de steen in een godenkom)
<i>u kax-ik ech</i>	zij wisselt jou (bij zuidelijke Lacandones)
<i>u kax-ik u lak</i>	zij wisselden hun echtgenoten (bij noordelijke Lacandones)
<i>U k'im bāk'</i>	'het voorspelt vlees of een dier' (zie droominterpretatie).
<i>u lis</i>	vroedvrouw
<i>u lis-ik</i>	om op te pakken
<i>u meek'ik</i>	om te omhelzen
<i>u miim aak</i>	'kleinkinderen van de schildpad', andere naam voor <i>xok</i>
<i>u much-ik u k'äb</i>	hij brengt hun handen samen (einde van huwelijksceremonie)
<i>u nah ya'ax k'in</i>	het grote groene seizoen (regenseizoen)
<i>u nu'ukul</i>	'het voorschrift' term voor huwbare vrouwen
<i>u nok'el yol</i>	oorworm
<i>u peek Kisin</i>	aardbeving
<i>uta' t'ul</i>	konijnenkeutels (andere naam voor zwarte bonen)
<i>u tsaik u ho'ol</i>	geef aan het hoofd (rituelen om eerste oogst van een gewas aan de goden te offeren)
<i>uuk</i>	tortelduif, <i>onen</i>
<i>u wich ik pixan</i>	het oog van onze ziel (zuidelijke Lacandones)
<i>u xuxu' tik</i>	fluiten (bezoekceremonie van noordelijke Lacandones)
<i>u y-ohel k'ay</i>	iemand die liederen [toverspreuken] kent
<i>u yukum</i>	hun rivier of zijn rivier (Yukum was een oude nederzetting van de Lacandones aan het einde van de zeventiende eeuw).
<i>wah</i>	tortilla
<i>wayak'</i>	droom
<i>wich</i>	ogen
<i>witsbil</i>	ritueel om goden te vergoeden voor geneesmiddelen
<i>wolis u shikin</i>	oorbellen
<i>xac</i>	draagnetten voor de oogst
<i>xakikai</i>	vissenval van rotan
<i>xaman ek</i>	noordster (Poolster)
<i>Xäkeh</i>	godheid die aanbeden werd door de leden van de <i>K'ambul onen</i> (ook wel <i>Xuheh</i>)
<i>xeh</i>	misselijkheid
<i>xikal</i>	houten bord met bolletjes kopal
<i>xikul</i>	katoenen tuniek
<i>xok</i>	bovennatuurlijk wezen die vrouwen vangt aan de oevers van de rivieren
<i>Xokla'</i>	Usumacinta rivier
<i>Xok-ol-ha</i>	rivier van de <i>Xok</i>
<i>xtabai</i>	mythologische vrouwen (sirenen)
<i>Xuheh</i>	godheid die aanbeden werd door de leden van de <i>K'ambul onen</i> (ook wel <i>Xäkeh</i>)
<i>xul</i>	zaaistok
<i>xunaan</i>	buitenlandse vrouwen (blanken), 'zij van de boeken'

<i>xux</i>	wesp
<i>ya'ahk'in</i>	ritueel om goden te vergoeden voor het genezen van een ziekte
<i>ya'ax k'in</i>	het groene seizoen (droge seizoen)
<i>yahaw bichik ba'</i>	grote luilak (Lacandon scheldwoord)
<i>yahaw lä</i>	grote nietsnut (Lacandon scheldwoord)
<i>yah baak</i>	pijn in de botten
<i>yahil</i>	algemene klachten en pijnen
<i>yah in ho'ol</i>	hoofdpijn
<i>yah in pach</i>	rugpijn
<i>Yalam Lu'um</i>	de onderwereld (eerste laag)
<i>yan se'm</i>	'er is griep'
<i>Yaralum</i>	andere naam voor de onderwereld (let op de spelling met een r)
<i>yatoch k'un</i>	godenhuis
<i>yawat pixan</i>	kreet van de ziel (nachtmerrie)
<i>y-ohel ts'ak</i>	artsen (letterlijk: 'hij die medicijnen kent')
<i>yok</i>	voeten
<i>yok'ol che'</i>	op de palen (wijze van bevallen)
<i>yuk</i>	witstaarthert, <i>onen</i>
<i>yus</i>	angellose honingbij

Bereidingswijzen van maaltijden

Lacandon term	Vertaling	opmerkingen
<i>chäkbil</i>	koken	Voedsel en vlees wordt gekookt in water.
<i>wolwol chäkbil</i>	gekookte tamales	Tamales worden in platanillo blad verpakt en in water gekookt.
<i>k'umbil</i>	gedeeltelijk koken	Maïs die zo gekookt wordt dat de kolf nog niet uit elkaar valt.
<i>k'inbil</i>	stoven	Groenten en vlees.
<i>k'elbil</i>	roosteren	Maïs, cacao of noten worden geroosterd op een rooster.
<i>täk'bil</i>	bakken	Tortilla's worden gebakken op een rooster.
<i>mukbil</i>	bakken	Tamales worden in een platanillo blad op een rooster gebakken.
<i>hoybil</i>	opwarmen	Overblijfselen van de vorige dag worden in een tamale gestopt en opgewarmd.
<i>tsähbil</i>	frituren	Groenten en vlees worden gefrituurd in apenvet.
<i>pokbil</i>	schroeien	Vlees en groenten laat men boven een vuur schroeien.
<i>k'ak'bil</i>	barbecuen	Vlees wordt geroosterd om het te conserveren. Wanneer vlees nodig is worden er stukje gekookt.
<i>bahche'bil</i>	vleespen	Klein wild of de organen van groot wild worden op een stok geschoven en boven een vuur geroosterd.
<i>tubche'bil</i>	vleespen	Zelfde als <i>Bahche'bil</i> , maar dan kleinere uitvoering voor vogels. <i>Bah</i> en <i>tub</i> betekenen beide: "een object ergens in vertrouwen".
<i>pipbil</i>	aardoven	Er wordt een kuil van 45 cm. diep en 60 á 90 cm. breed gegraven. Dit gebeurt twee dagen voor deze nodig is zodat de grond kan drogen. Op de bodem worden grote stenen geplaatst waarop een vuur wordt gestookt met gedroogde waterstruik. Wanneer de stenen gloeiende zijn worden ze omgekeerd en wordt de kuil opgevuld met zoete aardappelen en afgedekt met platanillo blad. Hierop wordt een klein vuur met dezelfde struik gemaakt. Als in de ochtend wordt begonnen zijn de aardappelen halverwege de middag klaar.
<i>p'albil</i>	plakken	Groente en vlees wordt in plakken gesneden.
<i>k'upbil</i>	snijden	Groente en vlees wordt in stukje gesneden.

<i>päpäch'äkbil</i>	fijn hakken	Vlees en cassave wordt met een mes in hele fijn stukjes gehakt.
<i>yäts'bil</i>	uitpersen	Limoen wordt uitgeperst voor het sap.
<i>sesbil</i>	afsnijden	De schil van bijvoorbeeld een sinaasappel wordt met een mes weggesneden.
<i>ts'ilbil</i>	pellen	De huid van dieren of fruit zoals bananen wordt gepeld.
<i>k'utbil</i>	pletten	Pepers en tomaten worden geplet.
<i>huhumbil</i>	verkruimelen	Knapperige tortilla's worden verkruimeld als ingrediënt voor soep.
<i>puk'bil</i>	openbreken	Gekookt voedsel wordt met de hand in stukken gebroken en in water gelegd.
<i>yach'bil</i>	pureren	Gekookte bonen worden gepureerd om de op te bakken
<i>pip'ikbil</i>	openbreken	Dit woord wordt alleen gebruikt voor het breken van het hart van de palm zodat deze in een pan past.
<i>huch'bil</i>	malen	Voedsel als maïs wordt gemalen.
<i>huybil</i>	roeren	Vloeistoffen als maïsdrank worden geroerd om aanbranden tegen te gaan.
<i>k'olbil</i>	verdikken	Dranken worden verdikt met maïs en tortilla deeg.
<i>xaxakbil</i>	mixen	Verschillende soorten groenten en vlees worden samen in één pan gedaan.
<i>chanbil</i>	vergiet	Voedsel wordt in een vergiet van kalebas met de hand rondgedraaid terwijl het vergiet half onder water wordt gehouden. Hetgeen niet door de gaatjes van het vergiet kan wordt verwijderd.

Dieren waarop gejaagd wordt

Lacandon naam	Nederlandse naam	Latijnse naam
<i>ak' ma'ax</i>	kinkajou	<i>Procyon potos flauus</i>
<i>akäbäk</i>	wasbeer	<i>Procyon lotor</i>
<i>ax</i>	stuithoender	<i>Tinamus major?</i>
<i>ayim</i>	krokodil	<i>Crocodylus acutus</i>
<i>ba'ats</i>	brulaap	<i>Alouatta palliata</i>
<i>bach</i>	sjakohoender	<i>Ortalis</i>
<i>bah</i>	goffer	<i>Geomys bursarius</i>
<i>balum</i>	jaguar	<i>Panthera onca</i>
<i>buh</i>	gevel. schreeuwuil	<i>Otus trichopsis</i>
<i>ch'alel</i>	sjakohoender	Penelope (kleinere ondersoort)
<i>chanpuliwel</i>	gewone grondduif	<i>Columbina passerina</i>
<i>chant'ut'</i>	conure (ondersoort)	<i>Aratinga of Pyrrhura</i>
<i>chäk balum</i>	poema	<i>Puma concolor</i>
<i>chäk susuwil</i>	roodbaardige duif?	<i>Columba flavirostris</i>
<i>chilu</i>	kwartelachtige	Onbekend
<i>ek' pip</i>	haviksoort	<i>Accipiter?</i>
<i>hach ak</i>	tabascoschildpad	<i>Dermatemys mawi</i>
<i>hale</i>	paca	<i>Dasyprocta cuniculus paca</i>
<i>hit</i>	kreefachtige	Onbekend (grote soort)
<i>huh</i>	zwarte leguaan	<i>Ctenosaura similis</i>
<i>huh</i>	groene leguaan	<i>Iguana iguana</i>
<i>ikim</i>	amerikaanse oehoe	<i>Bubo virginianus</i>
<i>k'ambul</i>	sjakohoender	<i>Crax rubra</i>
<i>k'aw</i>	bootstaarttroepiaal	<i>Quiscalus major</i>
<i>k'axil ts'imin</i>	tapir	Tapiridae
<i>k'än ak</i>	geelbuikschildpad	<i>Trachemys scripta scripta</i>
<i>k'änok</i>	baarsachtige?	Onbekend
<i>k'ek'en</i>	wild zwijn	<i>Tayassus pecari</i>
<i>k'ili'</i>	conure (ondersoort)	<i>Aratinga of Pyrrhura</i>
<i>k'ipchah</i>	geelsnavelkoekoek	<i>Coccyzus americanus</i>
<i>k'ix pach</i>	boomstekelvarken	<i>Erethizon dorsatum</i>
<i>k'ubul</i>	geelstuitbuidelspreeuw	<i>Cacicus cela</i>
<i>kanlu'</i>	meervalachtige	Siluriformes
<i>keh</i>	muilnierhert	<i>Mazama pandora</i>
<i>kitam</i>	gekleurde pecari	<i>Tayassus tajacus</i>
<i>ko't ma'x</i>	harpij arend	<i>Harpia harpyja</i>
<i>kokchän</i>	blauwkeelmotmot	<i>Aspatha guralis</i>
<i>koox</i>	kalkoen	<i>Meleagris gallopavo</i>
<i>koox</i>	sjakohoender	Penelope (grotere ondersoort)
<i>kos</i>	amerikaanse torenvalk	<i>Falco sparverius</i>
<i>ku'k</i>	grijze eekhoorn	<i>Sciurus carolinensis</i> (ondersoort)
<i>kulix</i>	conure (ondersoort)	<i>Aratinga of Pyrrhura</i>
<i>kusa'</i>	eendensoort	Onbekend (grotere soort)
<i>kute'</i>	kabouteruil	<i>Micrathene whitneyi</i>
<i>lel'</i>	bijtschildpad	<i>Cheludra serpentina</i>

<i>lele'</i>	boomkikker	<i>Hyla baudini</i>
<i>luk'i ak</i>	modderschildpad	Kinosternon (grotere ondersoort)
<i>ma'ax</i>	spinaap	<i>Ateles geoffreyi</i>
<i>mahan ak</i>	modderschildpad	Kinosteron (kleine ondersoort)
<i>masam</i>	kreeftachtige	Onbekend (kleine soort)
<i>mälach</i>	aalscholver	Phalacrocoracidae (ondersoort)
<i>moch' ux</i>	kleine krabbensoort	Onbekend
<i>naksäh mäktun</i>	vissoort (10 cm.)	Onb. (gele strepen en één rugvin)
<i>ne' ak</i>	weekschildpad	<i>Trionyx spinifer</i>
<i>nich'</i>	vissoort (15 cm.)	Onb. (gele strepen en twee tanden in bek, maar ook tanden in keel)
<i>nokel</i>	stuithoender	<i>Crypturellus erythropus</i>
<i>p'ok'uk'un</i>	bonte kuifarend	<i>Spizaetus ornatus</i>
<i>pap</i>	ekster	<i>Pica pica</i>
<i>pän</i>	grote toekansoort	Ramphastidae
<i>pichik'</i>	kleine toekansoort	Ramphastidae
<i>pihil</i>	eendensoort	Onbekend (kleinere soort)
<i>pu'huy</i>	poorwill (zwaluw)	<i>Phalaenoptilus nuttallii</i>
<i>s'ahol</i>	grison (marterachtige)	<i>Grison vittata</i>
<i>say</i>	snijmier (koningin)	Formicidae
<i>sähkäy</i>	(letterlijk: 'witte vis')	Onbekend (5 cm. lang, witte buik)
<i>säk bäk'äl</i>	carolina duif	<i>Zenaida macroura</i>
<i>säk ch'ich'</i>	kleine arendsoort	Elanus?
<i>säk hunk'uk' / balun hunk'uk</i>	steenarend	<i>Aquila chrysaetos</i>
<i>säktän</i>	karperachtige?	Onbekend
<i>säk wits</i>	kleine arendsoort?	Elanus?
<i>so'hom / ch'äkal</i>	macabil (karper?)	Onb. vlezige vin achter rugvin, zilver groene kleur.
<i>susuwil</i>	verreaux duif	<i>Leptotila verreauxi</i>
<i>t'ul</i>	floridakonijn	<i>Sylvilagus floridanus</i>
<i>t'ut' / hach t'ut'</i>	amazone papagaai	Amazona
<i>tolok</i>	kleine hagedissoort	<i>Basiliscus vittatus</i>
<i>totok mo'</i>	groene ara	<i>Ara militaris</i>
<i>ts'aw</i>	tenca (karper?)	Onbekend
<i>ts'ayo'</i>	conure (ondersoort)	<i>Aratinga of Pyrrhura</i>
<i>ts'elem</i>	hoornaarlarven (wesp)	<i>Vespa maculata</i>
<i>ts'ibina'</i>	slangenhalsvogel	<i>Anhinga anhinga</i>
<i>ts'uts'u / Ts'oy</i>	coati (neusbeer)	<i>Procyon nasua narica</i>
<i>tsula'iha'</i>	beverrat (nutria)	<i>Myocastor coypus</i>
<i>tsup</i>	agouti (goudhaas)	<i>Dasyprocta punctata</i>
<i>tuch</i>	inca duif	<i>Columbina inca</i>
<i>tunsel</i>	spechtsoort	<i>Dryocopus pileatus</i>
<i>ukum</i>	duivensoort	Onbekend
<i>unok'el ox</i>	larve in de ox boom	Onbekend.
<i>usäk päk'en uxik'</i>	witvleugelduif	<i>Zenaida asiatica</i>
<i>ux</i>	krabbensoort	Onbekend (ca. 7 cm. lang)
<i>waxcäy</i>	mojarra vis	Gerreidae
<i>wech</i>	negenbandgordeldier	<i>Dasypus novemcinctus</i>
<i>witso</i>	zeearend	<i>Haliaeetus leucocephalus</i>

<i>wixkit</i>	wenkbrauwmotmot	Eumomota superciliosa
<i>wo'</i>	kikkersoort	Onbekend
<i>xex</i>	kreeftachtige	Onbekend (middel groot)
<i>xon wilil</i>	stuithoender	Crypturellus noctivagus
<i>xoxo' buh</i>	arend	Aquila (grote ondersoort)
<i>xulub</i>	keversoort	Onbekend
<i>yahaw samte'</i>	grijze eekhoorn	Sciurus carolinensis (ondersoort)
<i>yahaw t'ut'</i>	geelvleugel ara	Ara macao
<i>yuk</i>	witstaart hert	Odocoileus virginianus

Bruikbare planten in het regenwoud

Lacandon naam	Vertaling	Gebruik
<i>aak</i>	gras	voor in de cacao drank
<i>akte'</i>	chichón palm	fruit en hart van stam
<i>axux ak'</i>	knoflookstruik	smaakversterker
<i>bahbah</i>	barí	latex verzegeling, stof van schors
<i>balché</i>	<i>balché</i>	schors voor rituele drank
<i>balum té</i>	wilde cacao	ingrediënt voor dranken
<i>bits'</i>	Jinicuil (boom)	fruit
<i>cacaw</i>	wilde cacao	drank
<i>ch'ib</i>	tepejilote palm	hart van de stam
<i>ch'ox</i>	struik	groene kleurstof (van blad)
<i>chechem</i>	gifhout	gif voor visvangst
<i>chun ak'</i>	passievrucht	fruit
<i>h'aas</i>	mamey	fruit
<i>hach ox</i>	broodnootboom	fruit
<i>hach ya</i>	sapodilla	fruit
<i>hänän</i>	stuik	fruit (rode besjes)
<i>holol</i>	kurkeik	touw, riem, kleren, kaarslont
<i>huhub</i>	jojoba, goatnut	noot snack
<i>ilo</i>	mand stengel	bouwmateriaal voor manden
<i>h'ante'</i>	erythrina	kettingen
<i>k'ewen</i>	onbekende plant	zwarte vrucht ter grote van pepers
<i>k'inim</i>	wilde pruim	fruit
<i>k'uh che</i>	tropische ceder	schacht van de pijl
<i>k'uxub</i>	annatto boom	zaden voor smaak en kleur
<i>lal</i>	brandnetelsoort	fruit (kleine vruchtjes)
<i>mahs</i>	zachte houtsoort	cacaoklopper
<i>maw</i>	wilde agave	boogpees
<i>momom</i>	onbekende plant	Blad als smaaktoevoeging, inwikkelen van vis of versnipperd door saus.
<i>much'</i>	paddestoelsoort	aanvulling in tortilla
<i>muk</i>	struik	fruit
<i>muxam</i>	platanillo	blad voor voedselwikkel
<i>nikte' ak'</i>	bejuco de pimienta	bron van drinkwater
<i>nunkäch päsa'</i>	zuurriet	soort suikerriet maar dan zuur
<i>ob</i>	cherimoya	fruit
<i>oh</i>	riet (carrizo)	pijlen
<i>on</i>	wilde avocado	fruit
<i>pahok</i>	guatapil palm	dakbedekking (alook fruit + hart)
<i>päpäh ob</i>	zuurzak	fruit
<i>pesa</i>	wilde kruidnagel	kruiden
<i>pichik, pul</i>	guava	fruit
<i>pom</i>	kopal	wierook
<i>puna</i>	mahonie	kano, meubels, rode kleurstof en gif voor visvangst
<i>säk ak'</i>	doornige struik	kam

<i>säk nikil uh</i>	paternostererwt	kettingen
<i>säk xikin che'</i>	paddestoelsoort	soep
<i>sik'</i>	soort zonnebloed?	gele kleurstof
<i>sikil te'</i>	noot (physic nut)	snack
<i>ts'ub to'</i>	magaguastruik	touw voor bouwerk + ruwe netten
<i>sukil</i>	struik	ten behoeve van schuim op cacao
<i>taw</i>	kurkeiksoort	touw voor bouwwerk
<i>täte</i>	pijnboom	wierook en verlichting
<i>ts'us</i>	onbekende struik	zeldzame bron van drinkwater
<i>tsits</i>	struiksoort	blauwe kleurstof (van blad)
<i>tuts</i>	corozo palm	fruit en hart van stam
<i>tzayok</i>	bayo	dakbalken
<i>uch'</i>	dadelpruim	fruit
<i>u p'uk tsup</i>	granaatappel	fruit
<i>utsula'il ha'</i>	onbek. rode bloem	voor in het haar
<i>wäch</i>	wilde tamarinde	fruit
<i>wo'che'</i>	onbekende boom	fruit
<i>xa'n</i>	guano palm	fruit (bessen) en hart van stam voor zout
<i>xak</i>	stuiksoort	manden
<i>xinich'</i>	nanche	fruit
<i>xo'yok</i>	boomsoort	rode kleurstof (van wortel)
<i>ya'</i>	sapodilla	fruit
<i>yuy</i>	waterstruik	bron van drinkwater

Gewassen op Lacandon milpa's

Lacandon naam	Vertaling	Gebruik
<i>ah xux</i>	knoflook	kruiden
<i>ak te'</i>	citroengras	drank
<i>akum te'</i>	?	fruit
<i>ax tux</i>	groene katoensoort	kleding
<i>azúcar (geen lac. naam)</i>	suikerriet	zoetstof
<i>äh chayok</i>	mal mujer	voedsel
<i>balché</i>	<i>balché</i>	rituele drank
<i>balum te'</i>	cacao	kruiden
<i>bambu</i>	bamboe	constructie
<i>bokempach</i>	ui	voedsel
<i>box</i>	banaan	fruit
<i>chäk albil</i>	rode pruim	fruit
<i>chäk chiina</i>	mandarijn	fruit
<i>chäk chop</i>	lantana	zaden
<i>che luuch</i>	kalebasboom	opslag
<i>chi</i>	nasa	fruit
<i>chiina</i>	sinaasappel	fruit
<i>chikam</i>	jicama	voedsel
<i>chun ak</i>	passievrucht	fruit
<i>ha'as</i>	mamey	fruit
<i>hach p'uut</i>	rode papaja	fruit
<i>hon hix (cilantro)</i>	koriander	kruiden
<i>ib</i>	lima boon	voedsel
<i>ik</i>	chili	smaakversterker
<i>is</i>	zoete aardappel	voedsel
<i>isum te'</i>	?	blad (voedsel wikkel)
<i>k'um</i>	pompoen	voedsel
<i>k'uxu</i>	achiote	kruiden, verf
<i>kach käko</i>	andere naam voor cacao	kruiden
<i>käk ex</i>	ganzenvoet	kruiden
<i>lek</i>	fleskalebas	opslag
<i>luuch</i>	fleskalebas	opslag
<i>mahan wol box</i>	zwarte bonen	voedsel
<i>mäkäl</i>	tayer (malanga)	voedsel (knol + blad)
<i>melon</i>	cantaloupe (meloen)	fruit
<i>mulix</i>	limoen	fruit
<i>näl</i>	maïs	voedsel
<i>on</i>	avocado	voedsel
<i>op</i>	annona	fruit
<i>p'ak</i>	cherrytomaat	voedsel
<i>pach</i>	ananas	fruit
<i>pap u wi</i>	gember	kruiden
<i>paytam</i>	bakbanaan	fruit
<i>päpox</i>	custardappel	fruit
<i>p'iix</i>	chayote	voedsel

<i>p'uut</i>	papaja	fruit
<i>pichik, p'ul</i>	guava	fruit
<i>popox</i>	guayabana	fruit
<i>puham</i>	wilde kers	fruit
<i>sandia</i>	watarmeloen	fruit
<i>säk albil</i>	witte pruim	fruit
<i>säk buul</i>	witte bonen	voedsel
<i>säk p'uut</i>	witte papaja	fruit
<i>säk wool</i>	canna	voedsel wikkel
<i>sikil</i>	pompoen	voedsel
<i>suli'</i>	yam	voedsel
<i>tämän</i>	verzamelnaam katoen	kleding
<i>ts'it</i>	maïsoort (witte korrel)	voedsel
<i>tsakax</i>	mint	kruiden
<i>tsin</i>	maniok	voedsel
<i>tusil tämän</i>	katoensoort	kleding
<i>yulyul tuxel</i>	fijne katoensoort	kleding

Geïdentificeerde medicinale planten

Familie

Latijnse naam	locatie	kwaal	deel v/d plant	bereiding	dosering
<i>Lacandon naam</i>					
Nederlandse naam					

Anacardiaceae

Metopium brownei	woud	oog irritatie	sap	geen	was oogleden met sap
<i>Che' chen</i>					
Gifhout					

Apocynaceae

Aspidosperma	woud	diarree	schors	kook de shors	getrokken thee 3 keer per dag drinken
<i>Sayuk</i>					
?					

Araceae

Xanthosoma	milpa	pijn spierpijn	blad	kook de bladeren	getrokken thee drinken en blad op pijnlijke plek leggen
<i>Makulim</i>					
Olifantsoor					

Arecaceae

Xhamaedorea	woud	koorts malaria	steel	snij steel in stukjes van 2,5 cm en verwijder witte kern	eet kern één keer per week
<i>Pahok</i>					
Guatipil Palm					

Asteraceae

Artemisia	milpa	buikpijn	blad	geen	eet 5 tot 10 bladeren
<i>Tsak ti tsem</i>					
Amerikaanse bijvoet					

Burseraceae

Bursera simaruba	woud	buikpijn	schors	weken in koud water	drink het vocht
<i>Chäkla</i>					
West Indische Berk					

Chenopodiaceae

Chenopodium ambrosioides	milpa	wormen	blad	geen	eet 5 tot 10 bladeren
<i>Kach ech</i>					
Wormzaad					

Chrysobalanaceae

Licania platypus <i>Säk'atz</i> Sansapote	woud	buikpijn	blad	kook de bladeren	drink 3 bekers Vocht gedurende 5 dagen
---	------	----------	------	------------------	---

Fabaceae

Arachis hypogaea <i>Kakawat</i> Pinda	milpa	buikpijn	blad	laat bladeren 2 dagen weken of koken	drink 1 beker van het vocht
Erythrina coralloides <i>Kanti ak'</i> Naakte koraalboom	woud	diarree	schors en sap	tap het sap uit 2,5 cm schors	kauw op de schors en drink het sap
Inga <i>Bitz</i> ?	woud	buikpijn	blad	geen	eet 5 tot 10 bladeren
Paulinnia pinnata <i>Ma'ax ak'</i> ?	woud	koorts	steel en blad	laat de steel en bladeren in water weken	drink het vocht tot symptomen verminderen

Liliaceae

Allium sativa <i>Xu'u</i> Knoflook	huistuin	diarree	steel	kook de steel	drink per dag 3 bekers tot symptomen verminderen
--	----------	---------	-------	---------------	--

Magnoliaceae

Magnolia mexicana <i>Kul ak'</i> Magnolia	woud	Insecten beet	sap	geen	sap aanbrengen op geirriteerde plek
---	------	---------------	-----	------	-------------------------------------

Meliaceae

Cedrela odorata <i>K'uh che'</i> Mexicaanse ceder	woud	Insecten beet en irritatie van huid	blad	geen	bind blad om de geirriteerde plaatsen
Swietenia macrophylla <i>Puna</i> Mahonie	woud	koorts kiespijn	fruit	kook het fruit	eet het fruit en wrijf het over het tandvlees

Moraceae

Ficus maxima <i>Amäk wäm</i> ?	woud	slangen beet	blad	bevochtig blad door kauwen	breng het blad aan op de beet
--------------------------------------	------	--------------	------	----------------------------	-------------------------------

Ficus <i>Tsak tsakah che'</i> ?	woud	lip irritatie	schors en sap	gebruik ca. 2,5 cm van een steel	wrijf schors en sap over het tandvlees
---------------------------------------	------	------------------	------------------	--	--

Myrtaceae

Pimenta dioica <i>Pimienta</i> Jamaicapeper	huis tuin	buikpijn	blad	bladeren 3 dagen laten weken of koken	drink 2 liter vocht
Eugenia caryophyllata <i>Pesa</i> Wilde kruidnagel	woud	diarree	blad	kook de bladeren	drink het vocht vocht tot symp- tomen vermin- deren

Passifloraceae

Passiflora edulis <i>Chäk ak'</i> Passievrucht	boom tuin	Insecten beet	schors	bevochtig schors door kauwen	breng de schors aan op de ge- irriteerde huid
--	--------------	------------------	--------	------------------------------------	---

Piperaceae

Piper umbellatum <i>Säk hoben</i> Peper	boom tuin	Pijnlijke zwellings	blad	verhitten boven vlam	bind blad om geirriteerde plek
---	--------------	------------------------	------	----------------------------	--------------------------------------

Ranunculaceae

Clematis <i>Nikte' ak'</i> Bosrank	woud	spierpijn, buikpijn en pijn in de botten	schors	kook de schors	drink 1 tot 2 bekers van het vocht tot symp- tomen vermin- deren
--	------	---	--------	-------------------	--

Ruatceae

Citrus aurantiifolia <i>Mulix</i> Limoen	huis tuin	hoesten van bloed en astma	fruit en blad	kook 5 tot 10 bladeren met het sap van 4 limoe- nen en wat honing	drink het vocht tot symptomen verminderen
--	--------------	----------------------------------	---------------	--	---

Rubiaceae

Unacaria tomentosa <i>Kansak'</i> Kattenklauw	woud	diarree	sap	onttrek het sap van 12 cm. steel	drink het sap
---	------	---------	-----	--	---------------

Sapindaceae

Sapindus saponaria <i>Bäbä</i> Mexicaanse zeepbes	woud	ontsteking	sap	onttrek minuscule hoeveelheid van steel	breng sap aan op geirriteerde plek
---	------	------------	-----	--	--

Sapotaceae

Chrysophyllum mexicanum <i>Chi ke'</i> Sterappel	woud	koorts, pijn in de botten en spierpijn	blad	geen	eet 5 tot 10 bladeren
Manilkara zapota <i>Chäk kax</i> Rode Zapote	woud	kiespijn, hoofdpijn	schors	geen	wrijf schors over het tand- vlees

Smiliaceae

Smilax <i>Op ak'</i> Salsaparilla	woud	slangen- beet	sap	tap het sap af	breng sap aan op de beet
---	------	------------------	-----	-------------------	-----------------------------

Tiliaceae

Muntingia calabura <i>Puham</i> Jamaica kers	boom tuin	buikpijn	blad	geen	eet 5 tot 10 bladeren
--	--------------	----------	------	------	--------------------------

Verbenaceae

Lantana <i>Chäk chop</i> Lantana	milpa	nervosi- teit, bed- plassen	blad	geen	eet de bladeren voor het slapen gaan
--	-------	-----------------------------------	------	------	--

Vitaceae

Vitis <i>Ah thus</i> Wilde druif	woud	hoesten van bloed	wortel	kook de wortel	drink het vocht
--	------	----------------------	--------	-------------------	-----------------

Zingerberaceae

Costus speciosus <i>Päsak</i> Wilde gember	huis tuin	oog irritatie	sap	tap het sap af van een steel	breng het sap direct aan op de ogen
Zingiber officinale <i>Ah sensi</i> Gember	huis tuin	buikpijn, hoesten van slijm	wortel	maal en kook 2 wor- tels	drink het vocht en eet de wor- tels

Niet-geïdentificeerde medicinale planten

Lacandon naam	locatie	Soort plant	kwaal	deel v/d plant	bereiding	dosering
<i>Akle xu</i>	woud	klimplant	bloed- armoede	blad	kook de bladeren	drink 1 beker met vocht ge- durende 3 op- een volgende dagen
<i>Chek ah</i>	woud	boom	spierpijn, pijn in de botten	blad	kook de bladeren	drink 1 beker met vocht ge- durende 1 maand
<i>Ches ke'</i>	milpa	struik	spierpijn, pijn in de botten	blad	kook de bladeren	drink 1 beker voor het slapen gaan
<i>Kän sehak</i>	woud	boom	Misse- lijkheid	sap	los het sap op in 1 beker met water	drink het vocht met sap
<i>Kuch nok</i>	woud	struik	insecten- beet	blad	geen	bind de bla- deren om de geïrriteerde plek
<i>Lol k'in</i>	woud	boom	diarree	schors	kook de schors	drink vocht 4 maal per dag gedurende 2 dagen
<i>Mäk' ulami k'ax</i>	woud	boom	buikpijn	blad	laat de blade- ren in water weken totdat dit groen wordt	drink 3 maal per dag 1 beker gedurende 5 dagen
<i>Mäkuläm</i>	milpa	boom	slangen- beet	sap	tap het sap af	breng sap direct aan op de beet
<i>Sak'un</i>	woud	struik	slangen- beet	wortel	kook de wor- tel	drink 3 maal per dag 1 beker tot symptomen verminderen
<i>Ton k'uk</i>	woud	boom	koorts	blad en fruit	laat de blade- ren 3 dagen weken of koken	drink 1 beker met vocht
<i>Tsaka cho che'</i>	woud	klim- plant	buikpijn	blad	laat 5 blade- ren weken of koken	drink 3 bekens per sag tot symptomen verminderen

<i>Yoch bach</i>	woud	boom	bedplassen	blad	laat een handjevol bladeren weken in water	doe de baby gedurende 3 dagen voor het slapen-gaan in bad
------------------	------	------	------------	------	--	---

Verwantschapsterminologie

In de volgende overzichten worden de kinship termen van de Lacandones uiteengezet. In het overzicht van de verwantschapstermen zijn de aanduidingen van de primaire verwanten afgekort, met behulp van deze afkortingen is het eenvoudig om de verschillende soorten verwanten kort aan te duiden. De volgende afkortingen worden hierbij gebruikt: M = man, V = vrouw, Va = vader, Mo = moeder, Zo = zoon, Do = dochter, Br = broer, Zu = zuster, o = oudere, j = jongere.

I.I Mannelijke Noordelijke Lacandones

De mannelijke Noordelijke Lacandones onderscheiden de volgende termen om iemand aan te spreken (term of address) of naar te verwijzen met betrekking tot de genealogische relaties (term of reference):

<i>Sukun</i>	oBr, oVaBrZo, oMoZuZo, VaVa, VaVaBr, oVZuM
<i>Itsin</i>	jBr, jZu, jVaBrZo, jVaBrDo, jMoZuZo, jMoZuDo, ZoZo, ZoDo, jVZuM
<i>Kik</i>	oZu, oVaBrDo, oMoZuDo, oVBrV, oMoBrZoV, oVaZuZoV
<i>Chiich</i>	MoMo, MoMoZu
<i>Mam</i>	MoBrZo, VaZuZo, MoBrDo, VaZuDo, VBr, ZuM, MoVa, DoZo, DoDo, ZuZoDo
<i>Mim</i>	VaMo
<i>Mu</i>	VZu, BrV
<i>Tet</i>	Va (incl. stiefvaders)
<i>Yum</i>	VaBr, MoM, BrZo, VZo, VaBrZoZo, MoZuZoZo, VaVaBrZo
<i>Na'</i>	Mo, MoZu, VaV, VaBrV, ZoV (incl. stiefmoeders)
<i>Ts'e na'</i>	ZuDo, MoBrZoDo, VaZuZoDo, VBrDo, VaMoBrDo
<i>Ixkit</i>	VaZu, VMo, VDo, MoBrV, BrDo, VaBrZoDo, MoZuZoDo
<i>Akän</i>	MoBr, VaZuM, VVa, ZuZo, MoBrZoZo, VaZuZoZo, VBrZo, VaMoBrZo, VaVaZuZo

---

Naast deze termen onderscheiden ze de volgende specifieke termen om naar nauwe verwanten te verwijzen wanneer men met personen buiten deze kring spreekt (term of reference):

<i>Lak</i>	V
<i>Lak-o / Bäh-o</i>	Br, Zu
<i>Ti'al / Paal-al</i>	Zo, Do
<i>Haan</i>	DoM

I.II Vrouwelijke Noordelijke Lacandones

De vrouwelijke Noordelijke Lacandones onderscheiden de volgende termen om iemand aan te spreken (term of address) of naar te verwijzen met betrekking tot de genealogische relaties (term of reference):

<i>Sukun</i>	oBr, oVaBrZo, oMoZuZo, VaVa, VaVaBr, oMZuM
<i>Itsin</i>	jBr, jZu, jVaBrZo, jVaBrDo, jMoZuZo, jMoZuDo, jMZuM, jMBrV, jMoBrZoV, jVaZuZoV, ZoZoV, jongere co-vrouw
<i>Kik</i>	oZu, oVaBrDo, oMoZuDo, oMBrV, oMoBrZoV, oVaZuZoV, oudere co-vrouw
<i>Chiich</i>	MoMo, MoMoZu, DoZo, DoDo
<i>Mam</i>	MoBrZo, VaZuZo, MoVa
<i>Hauan</i>	MoBrDo, VaZuDo, MZu, BrV
<i>Mim</i>	VaMo, ZoZo, ZoDo
<i>Mu</i>	ZuM, MBr
<i>Tet</i>	Va (incl. stiefvaders)
<i>Yum</i>	VaBr, MoM, MoZuM, BrZo, VaBrZoZo, MoZuZoZo, VaVaBrZo, VaMoZuZo
<i>Na'</i>	Mo, MoZu, VaV, VaBrV, ZoDo, MoBrZoDo, VaZuZoDo (incl. stiefmoeders)
<i>Ixkit</i>	VaZu, MMo, MoBrV, BrDo, VaBrZoDo, MoZuZoDo, ZoV
<i>Akän</i>	MoBr, VaZuM, MVa, ZuZo, MoBrZoZo, VaZuZoZo, VBrZo, VaMoBrZo, VaVaZuZo

---

Naast deze termen onderscheiden ze de volgende specifieke termen om naar nauwe verwanten te verwijzen wanneer men met personen buiten deze kring spreekt (term of reference):

<i>Lak</i>	M
<i>Lak-o / Bäh-o</i>	Br, Zu
<i>Ti'al</i>	Zo, Do
<i>Haan</i>	DoM

I.III Mannelijke Zuidelijke Lacandones

De mannelijke zuidelijke Lacandones onderscheiden de volgende termen om iemand aan te spreken (term of address) of naar te verwijzen met betrekking tot de genealogische relaties (term of reference):

<i>Sukun / Lak (+naam)</i>	oBr, oVaBrZo, oMoZuZo, oVaZuZo, VaVa, VaVaBr, oVZuM
<i>Itsin / lak (+naam)</i>	jBr, jZu, jVaBrZo, jVaBrDo, jMoZuDo, jMoBrZo, jMoBrDo, jVaZuDo, ZoZo, ZoDo, jVZuM, jVBrV
<i>Kik / lak (+naam)</i>	oZu, oVaBrDo, oMoZuDo, oMoBrDo, oVaZuDo, oVBrV
<i>Chiich</i>	MoMo, MoMoZu
<i>Mam</i>	VBr, ZuM, MoVa, DoZo, DoDo, ZuZoDo
<i>Mim</i>	VaMo
<i>Mu</i>	VZu, BrV
<i>Tet</i>	Va (incl. stiefvaders)
<i>Yum</i>	VaBr, MoM, VZo, BrZo, VaBrZoZo, MoZuZoZo, MoBrZoZo, VaZuZoZo
<i>Ts'e yum / Lak ts'e yum</i>	MoZuM, VZuZo
<i>Na'</i>	Mo (incl. stiefmoeders)
<i>Ts'e na'</i>	ZuDo, MoMoZuDo, VaBrDoDo, MoVaBrDo, MoZuDoDo, MoBrDoDo, VaZuDoDo, VBrDo, MoZu, VaV, VaBrV, ZoV
<i>Ixkit</i>	VaZu, VMo, VDo, MoBrV, BrDo, VaBrZoDo, MoBrZoDo, MoZuZoDo, VaZuZoDo, VaVaZuDo

<i>Akän</i>	MoBr, VaZuM, VVa, ZuZo, VaBrDoZo, MoZuDoZo, MoBrDoZo, VaZuDoZo, VBrZo,
<i>Lak w-äkän</i>	VVa
<i>Bakex</i>	DoM (<i>Jatate</i> Subgroep)

Naast deze termen onderscheiden ze de volgende specifieke termen om naar nauwe verwanten te verwijzen wanneer men met personen buiten deze kring spreekt (term of reference):

<i>Lak</i>	V
<i>Lak-ob</i>	Br, Zu
<i>Ti'al</i>	Zo, Do
<i>Haan</i>	DoM

I.IV Vrouwelijke Zuidelijke Lacandones

De vrouwelijke zuidelijke Lacandones onderscheiden de volgende termen om iemand aan te spreken (term of address) of naar te verwijzen met betrekking tot de genealogische relaties (term of reference):

<i>Sukun / Lak (+naam)</i>	oBr, oVaBrZo, oMoZuZo, oMoBrZo, oVaZuZo, VaVa, oMZuM
<i>Itsın / lak (+naam)</i>	jBr, jZu, jVaBrZo, jVaBrDo, jMoZuZo, jMoZuDo, jMoBrZo, jVaZuZo, jMoBrDo, jVaZuDo, jMZuM
<i>Kik / lak (+naam)</i>	oZu, oVaBrDo, oMoZuDo, oMoBrDo, oVaZuDo
<i>Chiich</i>	MoMo, MoMoZu, DoZo, DoDo, ZuDoZo, ZuDoDo
<i>Lak Chiich</i>	MDoDo
<i>Mam</i>	M, MoVa
<i>Hauan / Lak hauan</i>	MZu, BrV
<i>Mim</i>	VaMo, ZoZo, ZoDo
<i>Mu</i>	ZuM, MBr
<i>Tet</i>	Va (incl. stiefvaders)
<i>Yum</i>	VaBr, MoM, BrZo, MZuZo, VaBrZoZo, MoZuZoZo, MoBrZoZo, VaZuZoZo

<i>Ts'e yum</i>	MoZuM, DoM
<i>Na'</i>	Mo (incl. stiefmoeders)
<i>Ts'e na'</i>	ZuDo, VaBrDoDo, MoZuDoDo, MoBrDoDo, VaZuDoDo, MoZu, VaV, MDo
<i>Ixkit</i>	ZoV, VaZu, MMo, MzuDo, BrDo, VaBrZoDo, MoBrZoDo, MoZuZoDo, VaZuZoDo
<i>Akän</i>	MoBr, MVa, ZuZo, VaBrDoZo, MoZuDoZo, MoBrZoDo, VaZuDoZo, MZo

---

Naast deze termen onderscheiden ze de volgende specifieke termen om naar nauwe verwanten te verwijzen wanneer men met personen buiten deze kring spreekt (term of reference):

<i>Lak-ob</i>	nauwe verwanten
<i>Ti'al</i>	Zo, Do
<i>Haan</i>	DoM
